

telovskými komentármi vtedy známymi (ktoré sme už citovali) a pseudoaristotelovskou literatúrou tých čias (najmä tzv. *Aristotelovou teológiou*, ktorá je v skutočnosti výťahom z *Eneád*, a s traktátom *O pričínach*, v skutočnosti parafrázou Proklových *Základov teológie*). Myslím, že výsledok by bol skôr negatívny. Filiácie niektorých, ba väčšiny definícií sú veľmi úzke. Tam, kde Avicenna podáva výsledky vlastných pozorovaní a pokusov (napr. v kapitole o videní a farbách) alebo rozvádza samostatné úvahy (napr. tzv. Avicennovo *Cogito*, ktoré je akoby zárodokom Descartovho, alebo chápanie spojenia duše s telom, celkom totožné s formuláciou Descartovho žiaka Regia (pozri str. 12 a 13) pripomína skôr európsku poaristotelovskú filozofiu.¹

To by azda aj vysvetľovalo obrovský záujem o Avicennu po vynájdenní knihtaľče. Jeho filozofia mala aj na stredovekú filozofiu značný vplyv. Jeho mystické spisy pôsobili na vývoj mystiky lásky v kurtoáznej lyrike, jeho *Súhrn lekárstva* sa prednášal na európskych univerzitách po celý stredovek; no aj jeho filozofia značne pôsobila pri formácii scholastiky a pri odvrate od augustiniánskej k aristotelstej filozofii. Ako dokázal taliansky orientalista Nallino, jeho hlavné spisy včítane *Šífy* poznal najvýznamnejší fyzik stredoveku Roger Bakon (XIII. stor.). Aj predchodca klasickej fyziky Nicolas Oresme sa nimi zapodieval. Jasne prepuká tento záujem po vynájdenní knihtaľče: v krátkom čase nasleduje 30 vydaní, z toho 15 pred rokom 1500. Jeho spisy sa šíria po celej Európe, ako o tom svedčí exemplár Avicennovej metafyziky z roku 1495, nedávno nájdený v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Tento záujem sa dá vysvetliť iba predpokladom, že Avicennova filozofia — nielen jeho lekárske spisy — boli už dávno známe. (Pozri o tom aj Bakošovu pozn. 58, str. 196.)

K prekladu je pripojený heslovitý obsah (str. 233—242), ktorý uľahčuje orientáciu v obsiahlom diele. Treba vyzdvihnúť aj veľmi dobrú úroveň prekladu po jazykovej stránke. Celá práca svedčí nielen o erudícii, ale aj o vytrvalom a neúnavnom zmysle pre presnosť a dôkladnosť, ktoré sú základom vedeckej práce. Je to jedna z tých kníh, ktoré budú iste mať medzinárodný ohlas a budú šíriť dobré meno čs. vedy aj za hranicami.

A. Vantuch

IMRE SZABÓ, BURŽOÁZNA FILOZOFIA ŠTÁTU A PRÁVA V MAĎARSKU

Budapešť 1955, strán 533 (Szabó Imre, A burzsoá állam és joghölcsélet Magyarországon)

Pre podanie obsiahlej tematiky z buržoáznej filozofie zvolil si akademik Szabó taký spôsob, že rozdelil látku podľa najdôležitejších myšlienkových smerov, s prihliadaním na ich časové pôsobenie v rámci periodizačných období uhorských dejín. Vzniklo desať kapitol, ktoré možno zoskupiť takto:

I—III. Vznik filozofie štátu a práva, Prejavy samostatnej filozofie štátu a práva v Uhorsku, Právne myslenie a filozofia štátu a práva okolo rokov 1790.

IV—V. Uhorská filozofia štátu a práva v prvej polovici XIX. stor., Filozofia štátu a práva v rokoch 1848—1849.

VI—VII. Prejavy a vývoj pozitivistickej filozofie štátu a práva, Konzervatívno-reakčná štátoveda a právna filozofia v druhej polovici XIX. stor.

VIII—X. Uhorská filozofia štátu a práva v období imperializmu, Filozofia štátu a práva za horthyovského fašizmu — záver.

K jednotlivým kapitolám pristupuje autor po načatnutí všeobecnej ekonomickej a politickej situácie, ktorá osvetľuje korene príslušného myšlienkového prúdenia. Okrem toho dosť podrobne oboznamuje a kritizuje pred príslušnými kapitolami aj tie cudzie teórie, ktoré rozhodnou mierou vplývali na vývoj a obsahovú náplň podobných názorov v Uhorsku. Tak napr. nachádzame zovrubný rozbor učenia Grotia (str. 19 a n.), Chr. Wolffa (str.

¹ Avicennovo úsilie lokalizovať orgány vnútorných zmyslov a pamäti hodnotí V. Asmus ako „prvý pokus v stredoveku vymedziť materiálnu základňu procesu vnímania“ a vyslovenie „jednej z nutných podmienok materiálneho vysvetlenia duchovného života“ (c. d., str. 25).

28—30), Kanta (str. 96 a n.), Hegla (str. 132 a n.). Pri reprodukovani uhorskych nazorov samych omedzuje sa autor len na vyznacnejších predstaviteľov. Zámerné opomenutie ostatných filozofov nemá však len význam výberový, ale aj hodnotiaci. Autor nepovažuje podružnejšiu tvorbu za podstatnú z hľadiska hlavných vývojových línií (str. 13). Výberovosť je však správne vyvážená hĺbkou spracovania jednotlivých smerov. Kostru monografie tvoria názory popredných filozofov, ich marxistická kritika a hodnotenie z hľadiska pokrokovosti a reakčnosti. V tomto spôsobe rozdelenia tematiky nemohol však autor venovať dosť pozornosti vzájomnému dialektickému ovplyvňovaniu súčasných filozofických smerov, takže kapitoly III—VII vyznievajú dosť osihotene, aj keď sú vzájomne sklbené spojovacím textom.

Vo svojej monografii sa musel autor priekopnícky vyrovnáť s početnými metodickými problémami, lebo sa nemohol opierať o iné práce tohto zamerania. Stál napr. pred problémom, čo všetko má po stránke vecného a časového vymedzenia pojať do svojho skúmania. Rozhodol tak, že sa neobmedzil iba na oficiálnu vedu z univerzitných katedrií ani na samu filozofiu v užšom slova zmysle, ale pribral do svojho pozorovania aj zovšeobecňujúce časti odborných právnych vied, ako aj politické hnutia v relácii k praktickému využitiu jednotlivých filozofických smerov (str. 66). Pritom sa musel zhostiť aj takých obťažných úloh, ako je rekonštrukcia myšlienkového prúdenia z roztrúsených prác a prejavov politických vodcov (napr. z rokov 1848 — str. 155). A neuspokojil sa len s ich reprodukciou a usporiadaním do systému, ale — ako to sám píše — „prekladal ich do jazyka marxistickej teórie štátu a práva“, odhaľoval ich triednu podstatu a podrobne ich kritike (str. 13). Oboznamovanie jednotlivých mysliteľov niekde vhodne *doplnil* aj črtami z osobného života. Pri hľadaní vzniku buržoáznej filozofie štátu a práva vrátil sa autor dosť ďaleko späť, až do myšlienkových prúdov rozkladajúceho sa feudalizmu z konca XVIII. stor. Zánik buržoáznej filozofie neohraničuje vznikom ľudovej demokracie. Akademik Szabó správne konštatuje, že táto filozofia žila ďalej a žije aj dnes v prežitkoch (str. 12). Akademik Szabó nepojal ešte do svojej monografie zovrubnejšie odhalenie konkrétnych prežitkov v dnešnom právnom myslení. Poukazuje iba na všeobecné črty prežitkov, ktoré sa mu javia napr. v nedostatku konkrétnych rozborov, opomíjaní pokrokových myšlienok, v nedostatočnom odhaľovaní buržoáznych prvkov v dnešnom práve, vo voľbe abstraktných východísk, v nevšímavosti voči konkrétnym pomerom minulosti a dneška (str. 513, 515).

Akademik Szabó úspešne vyriešil najťažšie metodické problémy pri určovaní pokrokovosti alebo reakčnosti jednotlivých smerov. Neobmedzil sa pritom na strohé a nedialektické negovanie, ale smelo výlupeľ pokrokové prvky s prihliadaním na celkový historický vývoj a presne oddelil a zavrhol všetko reakčné (napr. str. 66, 165, 211, 355, ako aj hodnotenie reformistov z roku 1848 a pozitivistov z konca XIX. stor.). Odvážne ocenil určitý vyšší stupeň originality a prepracovanosti aj v samých nepokrokových smeroch, riadiac sa pritom reláciou k predchádzajúcej zaostalosti právnych názorov (str. 355 a pod.).

Veľkým kladom monografie je dôkladnosť rozborov jednotlivých smerov, opierajúca sa o podrobnú znalosť všetkých náhľadov príslušnej epochy. Niektoré kritiky sú vhodne kontrastované aj pozitívnym formulovaním marxisticko-leninského názoru (str. 326, 331). Podrobná materiálová znalosť zviadla však autora k tomu, že príliš často používa citáty nielen zo samých skúmaných diel, ale dokonca aj z polemík súčasných buržoáznych filozofov. Spôsobuje tým určitú štylistickú zložitnosť, ktorá odsúva do pozadia mnohé vlastné závery autora (napr. str. 23, 57, 64, 89, 91, 108, 115, 127, 130, 151, 155, 211, 307, 317, 331, 337 a pod.). Takéto závažné postrehy autora by sa mali pre svoju dôležitosť aspoň v závere súborne zopakovať, lebo sú určujúcimi znakmi vývoja buržoáznej právnej filozofie. Sú to napr. všeobecné poznatky o vplyvoch Kelsena, o vývojových smeroch v Uhorsku, o dejinnej pravidelnosti násilného potlačenia myšlienok v Uhorsku, o sterilite oficiálnej vedy na univerzitných katedrách, o zaostalosti foriem, o nedostatku špekulatívnych a pokrokových myšlienok a pod.

Celkový vývoj buržoáznej filozofie štátu a práva v Uhorsku, resp. v Maďarsku charakterizuje autor úplnou myšlienkovou závislosťou od rakúskej, a prostredníctvom nej aj od nemeckej filozofie. Priamy nemecký vplyv nastal najmä po rakúsko-uhorskom vyrovnaní a na sklonku XIX. stor. Závislosť od nemeckej právnej vedy zostala však aj potom hlavnou

črtou a len v posledných rokoch horthyovského fašizmu nastala určitá orientácia po ešte reakčnejšej americkej právnej filozofii. Nemeckú filozofiu štátu a práva charakterizoval reakčný základný postoj, zriedkavosť pokrokových myšlienok a jej najreakčnejšou časťou bola filozofia štátu. Právnu filozofiu z konca minulého storočia ovláda zasa kantovský smer, ktorý hľadel na právo ako na bezobsažné formy myslenia. Jednoznačné reakčné náhľady v Uhorsku prelomili opozičné stanoviská iba málokedy a pravidelne čerpali z francúzskych pokrokových myšlienok (jakobíni a reformné snaženia pred rokom 1848).

Závislosť od nemeckej filozofie mala, pravda, svoje príčiny v ekonomickej základni, v polokoloniálnej závislosti od Rakúska. Uhorský buržoázny vývoj je charakterizovaný práve tým, že feudálne prvky žili naďalej v buržoáznych pomeroch, moc veľkostatkárov sa zachovala, v poľnohospodárstve nastúpila tzv. pruská cesta a pri zachovaní niektorých verejnoprávných privilégií šľachty sa celková situácia v mnohom podobala nemeckému vývoju. Neskoršie sa feudálne politické ustanovizne využili dokonca aj v období imperializmu na zabezpečenie záujmov monopolistického kapitálu, čo zase len pripomínalo nemecký historický proces.

Spomínané vývojové podmienky prirodzene predurčovali názory na štát a právo. Buržoázny vývoj sa prejavoval oveľa dôslednejšie v právnych ustanovizniach, ktoré vyjadrovali ekonomicke vzťahy, ako v politických formách a v organizácii štátu. Dôsledkom toho bolo rozštiepenie jednotného ponímania štátu a práva v teoretických náhľadoch.

Na rozdiel od teórie štátu si právna filozofia dosť skoro osvojila buržoázne snahy. Postupom času sa právna filozofia stala akousi teóriou všeobecného práva súkromného. Z neho čerpala svoje abstrakcie pre vymedzenie pojmu práva, pre náuku o hodnotení a pre skúmanie kauzality.

Oddelenie teórie štátu od teórie práva spôsobilo, že teória štátu si vôbec nevšímala právo a teória práva považovala štát iba za produkt práva, takže mu priznávala len podradnú úlohu vo svojom systéme.

Teória štátu prešla v Uhorsku bez väčších otrasov z feudálneho do buržoázneho ponímania. Mysticko-organické chápanie štátu zostalo až do konca panujúcim náhľadom a vyjadrovalo prevahu feudálnych snažení. Osvedčilo sa aj v buržoáznych pomeroch na ospravedlnenie feudálnych štátnych ustanovizní. Maďarská buržoázna teória štátu úplne vyradila zo sféry svojho záujmu skúmanie buržoáznodemokratických štátoprávných zásad. Popierala a odmietala občianske práva a ohľadne podstaty štátu nevedela priniesť nič iného než mysteriózne učenie o svätej korune. Feudálno-prírodzenoprávne ponímanie štátu neprekonalo od konca XVIII. stor. až do oslobodenia žiadne podstatnejšie zmeny.

Línia celej filozofie štátu a práva bola jednotne idealistická a okrem niekoľko málo pokrokových predstaviteľov — tiež idealistov — prišli všetci k reakčným záverom o štáte a práve. Znamená to teda v zásade negatívne hodnotenie celej tejto buržoáznej vednej disciplíny.

Recenzované dielo si vážime nielen pre jeho dôkladnosť a pre spracovanie myšlienkových prúdov, týkajúcich sa aj našej minulosti, ale najmä aj preto, že zvládlo spôsob, akým možno podať historický obraz filozofických náhľadov. Dielo je vybavené aj obsiahlou bibliografiou prác, ktoré majú nejaký vzťah k buržoáznej filozofii štátu a práva, ako aj menným a vecným registrom.

L. Bianchi

P. H. D' HOLBACH, SYSTÉM PRÍRODY

(Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1955, 284 strán, cena Kčs 29,10)

Francúzsky materializmus XVIII. storočia reprezentovaný Diderotom, Holbachom, Helvétiom, Lamettriem a inými je dôležitou etapou vo vývine filozofického myslenia. V češtine vyšlo už viac prekladov z diel týchto mysliteľov. Jedným z posledných je preklad Albertom Soboulom vybraných najdôležitejších statí francúzskych encyklopedistov,